

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Георги Александров Вълчев

катедра „История и теория на културата“,

Философски факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“

*Относно: Дисертационен труд на **Кристина Ангелова Дончева** за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ на тема: „**Празник и промяна. Коледа и Гергьовден от XIX до XXI в.**“ в професионално направление 3.1. *Социология, антропология и науки за културата* (Антропология на традиционното общество в България – XV-XIX в.)*

Представеният за публична защита дисертационен труд на Кристина Дончева е с общ обем от 275 страници, от които основният текст е 270 страници, а приложението - 5 страници. В структурно отношение той е разделен на увод, три глави и заключение. В приложението присъстват въпросници с проведените от докторанта полуструктурирани интервюта в София и Златоград, както и респондентите от двата изследователски терена. Библиографията съдържа 263 заглавия, от които 213 на български език и 50 на чужди езици.

Избраната от докторантката тема е свързана със съвременните трансформации на българската празнична система, като е фокусирана основно върху две централни за нея събития - Коледа и Гергьовден. Изключително популярни още в традиционния празничен календар, те запазват своя масов характер и в съвременното българското общество. Ето защо превръщането им в предмет на специализирано изследване е напълно оправдано, съвсем навременно от научна гледна точка и прави темата дисертабилна.

В увода докторантката акуратно формулира обекта и предмета на своята дисертация, определя поставената цел и задачите на научното си дирене, неговата методология и използваните основни понятия, както и описва предварителните хипотези, които подлага на проверка по време на своята изследователска работа. Плътна част от него е посветена на един исторически концептуализиран преглед на съществуващата

научна литература върху празника и празничността изобщо от възникването на етнологията и антропологията като самостоятелни науки до ден днешен. В него се очертават най-общо обособените във времето научни школи и техните най-ярки представители, като достатъчно подробно се проследява хода на този тип научни изследвания в българската хуманитаристика. Специално се акцентира върху изследванията, посветени на Коледа и Гергьовден, тъй като тези два празника са централни в избраната от докторантката тема.

В първа глава, озаглавена „Гергьовден и Коледа в исторически план“, Кристина Дончева си поставя за цел да пресъздаде историческия контекст, в който се формират двете празнични събития. В нея тя разкрива характеристиките на предмодерния живот, описва промените, които настъпват в българската култура след възстановяването на българската държава в края на XIX в. и след 1944 г., когато страната попада под силно съветско влияние и празничната система постепенно е идеологически подчинена от тоталитарния политически режим. Подробно са проследени характеристиките и мястото на двата празника в празничния календар до съвременността, описани са историческата поява на нови елементи в тях и различните опити за политическата им употреба през годините.

Във втора глава, посветена на ролята и мястото на празника „Коледа“ днес, докторантката проследява целия сложен цикъл от множество празнични събития, които съвместява в себе си този основополагащ за традиционния календар празник. Описанието на случващото се в София (големия град) и Златоград (малкото селище) е плътно, детайлно и добросъвестно проследено както посредством пряко наблюдение и проведени интервюта, така и чрез обзор на достъпни материали от периодичния печат и електронните медии. Съвсем коректно при описанието са разграничени основно трите вида събития, които формират съвременния облик на този толкова емблематичен празник - публични, комерсиални и интимни, семейни. При първия тип са открити политическите събития на централно ниво (Българската коледа) и на местно ниво (Запалване светлините на коледната елха), маркирани са някои от привнесените („изобретени“) нови практики (Немски коледен базар, „Спаси елха от рязане на Коледа“), а така също са посочени някои от опитите за препотвърждаване на връзката с

традицията (Коледен базар на изкуствата и творческите занаяти). Описанието на комерсиалния тип събития също е изключително подробно, като централно място сред тях напълно справедливо е отделено на темата за храната, която е основополагаща за съвременна масова култура, пленена от многобройните обесии, свързани с безкрайната тема за тялото. На самостоятелен анализ са подложени и семейния тип събития, които следват традиционния характер на Коледата, но има и много нови, привнесени елементи (надпреварата за индивидуални подаръци, туристически пътувания, поредица благотворителни събития и т.н.).

В третата глава Кристина Дончева описва в съдържателен план честването на пролетния празник Гергьовден в столицата и Златоград. Структурата на описанието следва тази на предходната глава – регистрираните и наблюдавани събитията отново са разделени на такива с публичен характер, на доминирани от комерсиални стратегии прояви и на интимни, семейни празненства. Разбира се, напълно коректно докторантката отбелязва, че в различните елементи на съвременния Гергьовден често са преплетени събития притежаващи характеристики, които могат да ги причислят към повече от една от разграничените от нея три типологии. За разлика от Коледа, според нея честването на Гергьовден притежава много по-разнороден характер и не е толкова силно изразена комерсиалната насоченост на празника. За сметка на това в София ярко доминира светския характер на честването с провеждането на тържествен военен парад, който е посветен на българската армия и войнската храброст, докато в Златоград все пак е водещ религиозният елемент, а превръщането на приготвянето на жертвеното животно и празничната трапеза в публично събитие е насочено към цялата местна общност. В столицата също така „изобретените“, вторично възникнали събития са много повече и често дори нямат нищо общо с характерната за Гергьовден насоченост, докато в Златоград те по-скоро засилват отделни негови фолклорни елементи и се стремят да му придадат „автентичен“ характер.

Заклучението на дисертационния труд обобщава всички, направени в трите глави, наблюдения и извежда в резюмиран вид най-важните изводи, до които се достига в текста на дисертационния труд. Логично се прави констатацията, че предварителните, изходни изследователски хипотези на докторантката до голяма степен се потвърждават.

Независимо от многобройните наслагвания във времето, според Кристина Дончева „традиционният празник си остава своеобразен колективен ритуал на прехода, независимо от трансформациите във времето – преход от смъртта към живота, изразяващ се и в преходането от зима към пролет/лято“ (с. 246), което е и в основата на традиционния празничен календар отразяващ цикличната смяна на различните природни сезони.

Дисертацията е написана на ясен и разбираем език, без ненужна претовареност с излишна употреба на чуждици и като цяло оставя усещането за съвместно свършена изследователска работа.

Същевременно към нея могат да бъдат направени известни препоръки и пожелания за дообогатяване на текста, ако докторантката продължи и в бъдеще заниманията си с тази тема.

Първата препоръка е свързана с необходимостта от по-прецизно боравене с използвания понятиен апарат. Въпреки, че още в уводната част на дисертацията си Кристина Дончева уточнява значението на използваните от нея понятия, в текста се забелязват известни неточности. Такъв е например случаят с употребата на понятието „селска община“. Вместо да се ползва в смисъла на базова културна институция в системата на традиционната култура, на с.33 от текста на дисертацията това понятие е обяснено като „втора по важност **социална мрежа** в живота на българите след семейството“, а на с. 7 от автореферата пък е определено като „втора по важност **социална група** в живота на българите след семейството“. Подобна формулировка автоматически реферира и отправя към понятието „семейство“, което също би трябвало да бъде разбирано като „**социална мрежа**“ или „**социална група**“ – нещо напълно погрешно като изследователски подход.

На второ място би могло да се помисли дали не би било удачно да се направят известни промени в структурата на самата работа при бъдещо нейно дообогатяване и допълнителна научна редакция. Напълно уместно би било например да се разместят местата на втора и трета глава, тъй като Коледата е празник, ситуиран в края на традиционния народен календар и бележи прехода от старата към новата година, а Гергьовден го предшества хронологически и се свързва с началото на активния аграрен

сезон. Подобна промяна би улеснила опосредстваната връзка между Димитровден и Коледа, като би придало допълнителна тежест на твърдението на докторантката, че в съзнанието на съвременния индивид Коледата, а не Димитровден, се възприема като край на активния аграрен сезон и прави сравнението между Гергьовден и Коледа напълно разбираемо.

На трето място текстът би спечелил много повече от малко по задълбочен аналитичен подход при интерпретацията на събрания фактологичен материал в хода на изследователската работа. Предпазливостта, която проявява докторантката в това отношение е напълно разбираема за всеки млад изследовател, но същевременно в хода на своята докторантура тя успя да натрупа сравнително богат опит от работа на терен и би могла много по-освободено да интерпретира постигнатите резултати.

Безспорен факт е например, че съвременните празници имат хибриден характер – в тях действително се смесват традиция и политика, интимно и публично, комерсиално и символно, модерно и архаично, устойчиво и динамично, сакрално и профанно... В големите градове, какъвто е София, съществуват множество субкултури, които търсят своето поле за изява и се опитват всячески да се „впишат“, дори и чрез противопоставяне (какъвто е случаят с Българския вегански съюз), в официалните празници за да добият по-голяма публичност. Обратно, в малките градове, които са извън полето на традиционния медиен интерес, съвсем съзнателно пък се „архаизират“ празнични събития и се представят като вековни, тъй като те са проява на стремежа за създаване на нов тип туристически ориентирана местна идентичност, което да превърне съответното населено място в разпознаваемо за външния свят. В този смисъл може да се търси паралел и известно сходство между Златоградското чеверме и Калоферското богоявленско тунджанско мъжко хоро например. Примерите могат да бъдат продължени, но и тези са напълно достатъчни за да стане ясно, че макар и ограничена в сравнението между два конкретни празника, Кристина Дончева би могла много по-уверено, убедително и многопластово да разгърне изследователския си потенциал, какъвто тя безспорно притежава.

Добре би било при по-нататъшна работа с текста да се отстранят и допуснати неволни неточности, каквото е например твърдението в заключението на автореферата, че

то „обобщава всички, направени в *четирите глави*, наблюдения и извежда в резюмиран вид най-важните изводи, до които се достига“ (с.27), при положение, че от приложеното съдържание става ясно наличието само на *три глави*.

Тези бележки и препоръки обаче с нищо не променят общото ми впечатление и убеденост, че депозираният за публична защита дисертационен труд на тема **„Празник и промяна. Коледа и Гергьовден от XIX до XXI в.“** представлява едно напълно завършено научно изследване, което впечатлява със своята добросъвестност и старание.

В заключение - всичко това ми дава основание да изразя своето крайно становище, че в качеството ми на член на Научното жури ще гласувам „ЗА“ присъждане на *Кристина Ангелова Дончева* на образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.1. *Социология, антропология и науки за културата* (Антропология на традиционното общество в България – XV-XIX в.)

София

доц. д-р Георги Вълчев

14.02.2020 г.